

ATATÜRK KÜLTÜR, DİL VE TARİH YÜKSEK KURUMU
TÜRK TARİH KURUMUYAYINLARI

VIII. Dizi - Sayı: 22

Uluslararası Batı Anadolu Beylikleri
Tarih, Kültür ve Medeniyeti Sempozyumu-III
Germiyanogulları Beyliği
Kütahya
8-10 Mayıs 2014

Yayına Hazırlayanlar
Prof. Dr. Mehmet ERSAN - Prof. Dr. Mehmet ŞEKER

ANKARA, 2017

Uluslararası Batı Anadolu Beylikleri Tarih, Kültür ve Medeniyeti Sempozyumu (3. : 2014 : Kütahya)

Uluslararası Batı Anadolu Beylikleri Tarih, Kültür ve Medeniyeti Sempozyumu III : Germiyanogulları Beyliği, Kütahya, 8-10 Mayıs 2014 / yayına hazırlayanlar Mehmet Ersan, Mehmet Şeker. — Ankara : Türk Tarih Kurumu, 2017.

xxii, 548 s. : resim (renkli), harita (kimi renkli), plan, tıpkıbasım, tablo ; 24 cm. — (AKDITYK Türk Tarih Kurumu yayınları ; VIII. Dizi-Sayı : 22)

ISBN 978 - 975 - 16 - 3404 - 7

1. Anadolu Beylikleri _ Kongreler. 2. Anadolu, Batı _ Tarih _ Kongreler. 3. Anadolu, Batı _ Sosyal yaşam ve gelenekler _ Tarih _ Kongreler. 4. Germiyanogulları Beyliği _ Tarih _ Kongreler. I. E.a. II. E.a.: Germiyanogulları Beyliği, Kütahya, 8-10 Mayıs 2014. III. Ersan, Mehmet, yayına hazırlayan. IV. Şeker, Mehmet, yayına hazırlayan. V. Dizi.

956.10142

Atatürk, Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yönetim Kurulu'nun 15/11/2016 tarih ve 731/10 sayılı kararı gereği 1000 adet basılmıştır.

ISBN: 978-975-16-3404-7

Denetleyenler : Prof. Dr. Saim SAVAŞ
Doç. Dr. Murat KEÇİŞ

Baskı : Sistem Ofset Bas. Yay. San. ve Tic. Ltd. Şti.
Strazburg Cad. No: 31/17
Sıhhiye/ ANKARA
Tel: (0312) 229 18 81

GEDİZ VADİSİNDE GERMİYAN – AYDIN ÇEKİŞMESİ VE GERMİYANLILARIN MENŞEİ HAKKINDA

TUNCER BAYKARA*

Giriş:

Kütahya yöresi, 1180'den itibaren kesinlikle Türk hâkimiyetine girmiştir. Çünkü Bizans kaynakları burasının 1180'de ellerinden çıktığını açık bir şekilde ifade ediyorlar. Kütahya fatihi olarak Kıpçak ülkesi kökenli bir Hezar Dinarî'den söz edilir. Bu isim değil, bir lakap olup Kıpçak ülkesinden gelen çok yetenekli bir kumandandır. Biz bunun Gıyaseddin Keyhusrev'in en yakınlarından olan Esedüddin Ayaz olabileceğini belirtmiş idik. Sonraki tarihlerde, 1255'de Kütahya ve güneyinde, Peçenek boyundan Şücaeddin Kızıl Bey'i görüyoruz.

Bu kesin bilgiler ortada iken, buranın yerli beyleri dururken, Germiyanlıların uzaklardan, bu diyara gelip hâkim olmaları mantık dışıdır. Nitekim Germiyanlıların, Kızıl Bey ile yakınlıkları vardı. Ankara'daki Kızıl Bey camiinin minberini muhtemelen bu Kızıl Bey yenilemiş idi. Kütahya yöresinde birçok Türk (Türkmen Beyi değil) beyi olup, Germiyanlılar da bunlardan birisidir ve 1180'lerden beri burada yerleşip oturanlardandır. Bir ara uc askeri olarak Malatya dolaylarında görev yapmış ve dönmüşlerdir.

1. Genellikle Eflaki'ye dayalı bilgiye göre Aydınoğlu Mehmed Bey, Germiyanolu'nun sübaşısı idi. Dolayısı ile Germiyanlılar ile Aydın Oğulları arasında herhangi bir düşmanlık söz konusu olamaz.

2. Ancak, daha 1314'de Alaşehir cizyesiyle Kütahya'da Vacidiye medresesi yapılmış idi. İşte bu Alaşehir, Gediz nehri kıyısında olmamakla birlikte Gediz Vadisi'nde sayılabilir. Dikkati çeken, Alaşehir'in sonraki yüzyıllarda Aydın-eli'n-

* Prof. Dr. Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Emekli Öğretim Üyesi,
baykaratuncer@hotmail.com

de sayılmasıdır. Alaşehir'in, Gediz Vadisinin tabii yönetim merkezi Manisa, yani Saruhan-eli'ne geçmesi, ancak XIX. yüzyılın ikinci yarısından sonradır.

3. O zaman kesin bir husus var ki, bir dönemde varlığı söylenen bu dostluk bitmiş, yerini husumet almıştır. Bunun bir neticesi olarak da Alaşehir'in Kütahya, yani Germiyan ile bağı kopartılmıştır.

4. Bu olayın geçtiği tarihi belirleyebilecek iki ana kaydıığımız vardır.

a. 1327'de dikildiğini belirttiğimiz Mehmed Bey'in oğlu Umur Bey'in Denizli'deki vergi kitabesinde Germiyanlar öteki Türk asillerle birlikte zikredilmektedir.

b. Anonim Selçuknâme'de, 1327'de Diyar-ı Rum'dan ayrıldığı kesinlikle bilinen İlhanlı Devleti'nin valisi Timurtaş'ın Alaşehir önlerine geldiği kaydedilmiştir. Muhtemelen bu sırada Aydın-oğlu Umur Bey de Timurtaş ile beraberdir.

c. Timurtaş'ın, bütün bu harekâtı sırasında Denizli/Toğuzlu ve yöresinde bulunduğu kesin gibidir. Çünkü 1402 sonlarında Temür Beg'in üzerinden geçtiği Menderes üzerindeki Timurtaş köprüsünün bu adı almasının başka bir makul sebebi yoktur.

5. Timurtaş, yanındaki Umur Bey ile birlikte, o sırada Germiyanlılara cizye veren bir özelliğe sahip Alaşehir'i alma harekâtı içindedirler. Fakat Ebu Said Bahadır Han'ın (ö.1335) Timurtaş ailesine karşı amansız hareketi üzerine Timurtaş alelacele Denizli'ye dönmüş, oradan da Kayseri'ye ve nihayet Mısır'a gitmiştir.

6. Umur Bey, Aydın Oğullarına Bey olduktan sonra, Timurtaş ile vaktiyle giriştiği Alaşehir harekâtını tamamlamak üzere harekete geçmiştir. Bozdağ'ı aşarak Sart yoluyla batıdan Alaşehir üzerine gelmiş, 1335 yılında şehri kuşatmıştır. Gazi Umur Bey'in hayatını anlatan Düstürnâme'de ayrıntılarıyla verilen bu hareket, öteki Bizans kaynaklarında bulunmuyor denilerek şüphe edilmiştir. Oysa Alaşehir dolaylarındaki Umur Bey Camii ile Himmet Akın ilk kesin kanıtını bulmuştu. Sonunda efsane sayılabilecek bu bilgi, yeni bulunan ve Elizabeth Zachariadou'nun da yorumladığı bir Grekçe belge ile kesinleşmiştir. Alaşehir, muhtemelen o zamana kadar Germiyan'a verdiği cizye veya haracı Aydın Oğullarına vermek şartıyla barış yapılmış, şehir yine eski hukukunda kalmıştır. Bu olayı, vaktiyle Paul Lemerle de tahmin etmişti.

7. Yıldırım Bayezid, 1390'da Alaşehir'i Aydın Oğulları himayesinde iken kesin olarak Osmanlı topraklarına katmıştır. Şehirde önemli bir Rum nüfus bulunduğu, cizye geliri de büyük olduğundan olsa gerek şer'an da helal sayılan bu paraları kendi vakfına dâhil etmiştir.

Sonuç olarak, Germiyan ile Aydın Oğulları arasında var sayılan dostluk, demek ki sadece bir dönem içinmiş. 1304 dolaylarında veya 1306'da Germiyan Oğlu'nun Denizli yöresine güçlü bir askerî kuvvetle geldiğini Menakübü'l- Arifinden biliyoruz. Bu harekât, kâfir topraklarına (Tripolis ve sonrasında Alaşehir) yapılacak "gaza" hareketi olduğundan, yöredeki öteki Türk beylerinin de kendi maiyetlerindeki askerlerle iştirak ettikleri muhakkaktır. Ulu Arif Çelebi'den yapılan nakiller, bu ilk gaza hareketine yardım günlerinin etkisi altında olsa gerektir. Çünkü hemen bu zamanda, Katalanların Türk-İslâm diyarına karşı askerî saldırıları da söz konusudur.

Ancak 1304 sonrasındaki eski dostane ilişkiler, sonraki bir zamanda kesinlikle bozulmuştur. Aydın Oğulları'nın Sasa Bey'e karşı hareketleri mi bu dostluğu bozdu diye de akla gelebilir. Sasalıların, Germiyan himayesindeki Saruhan Beyliği'nin topraklarının içinde kaybolmaya çalışmaları de dikkate değerdir (Gediz Deltası'ndaki Sasalı köyü). Bu olumsuz ilişkilerin devam ediş sürecine dair bazı tahminlerimiz olmakla birlikte onları burada söz konusu etmiyoruz.

Gediz Vadisinde Bir Başka Çekişme:

Gediz Vadisi, her ne kadar sadece Gediz Nehri'nin geçtiği vadiyi kapsar gibi bir anlamı olsa da, biz bunu daha geriye, Alaşehir ve İnegöl (sonradan Sarıgöl) taraflarına kadar devam ettireceğiz. Gediz Nehri ise bu büyük vadiye, sadece şimdiki Salihli dolaylarından, daha doğrusu Adala'dan itibaren girmektedir. Ancak bizim için önemli olan Sart-Salihli ve doğusundaki alandır.

Câbî Tarihi'ndeki bir kayıt, Germiyanlı - Osmanlı ilişkileri açısından son derece dikkate değerdir. Başka tarihlerde bu var mı bilemem. Ama iki yerde olayı anlatıyor. Câbî Ömer Efendi ilkinde şöyle diyor:

"Kütahya'da Germiyanogulları meşhûr kimesneler olup ve nesillerine taraf-ı devletten kılıç ve katl olunmalarına Salâtin-i Osmaniyye'den la'net vaki olup Germiyanlılar'dan Hacı... Ağa nâmın cünhası olmağın Divân-ı Hümâyûn çavuşu irsâl ve Tokat Kal'ası'na nefyi fermân olunup çavuş ahz ve esnâ-yı râhta Ada nam mahalle vusûllerinde Kumarcı nam Delibaşı'nın karındaşı Memiş, çavuşu soyup ve mezbûr Germiyan-zâde'nin başını kesüp yoldan geçen bir devlet tatarına verüp "Bu filan Germiyan-zâde'nin ser-i maktu'udur. Devlet fermân etmişdi, al götür" deyü teslim ve tatar-ı merkum dahi ser-i maktu'ı ahz ve Bâb-ı âli'ye getirüp Kethüda-yı Sadrazamî'ye ifade olundukda tatar "sen bunlara, padişahlar kılıcını la'net etmişdir. Sen nasıl Devlet-i Aliyye tatarı olursun ki alup bir zorba hayırsız

heriften getiresin” deyü Tatarı ocağından ihrac ve tekdîr ve ser’-i maktu’ı derâkab bir camii-i şerif mezaristanına defn ve yalduzlu alâmet vaz’ olundu”¹.

Olay, Memiş’in tedibi ve cezalandırılmasının anlatıldığı kesimde yinelenmektedir. Orada “selâtin-i selef Germiyan evlâdlarına “katl ile te’did olunmak bâbında “ fermân vermeyüp”² diyerek Tatar lanetlenmektedir.

Germiyan – Aydın İlişkileri Hakkında İlk Kayıtlar:

Germiyan-Aydın ilişkileri konusunda ilk haberler, Eflaki’nin Menakübü’l-Arifin adlı eserindedir. 1353’de kaleme alınan bu eserde, “Subaşımız” diye anılan bilgilerin geçtiği yer, Ulu Arif Çelebi’nin seyahatleridir. 1318’de ölen Arif Çelebi birkaç kere Denizli / Ladike gelmiş idi. Germiyanoglu Yakub Çelebi’nin muhtemelen 1304 / 5’deki Tripolis hareketi sırasında Aydınoglu Mehmed Beğ de onun yanında idi. Bugünlerde, bir başka deyişle Denizli dolaylarında Germiyanlılarla Aydın Oğulları arasındaki ilişkiler olağan ve yakın görünmektedir. Unutmamak gerekir ki bu yıllarda, XIII. yüzyıl sonları ile XIV. yüzyıl başlarında, sonradan “Beylik” diye adeta müstakil birer devlet sayılan idareler birbirine çok yakın idiler. Bunlar hele “gaza” söz konusu olunca birbirlerine yardımcı oluyorlardı.

Her ne kadar, Katalanların harekâtı hakkında fazla ayrıntı yoksa da Denizli dolaylarından Gediz vadisine geçen, muhtemelen Alaşehir’i kuşatan ve hatta daha batıya yönelen Yakub Çelebi’yi Katalanlar durdurmuşlardır. Bununla birlikte Germiyan beylerinin askerî harekâtı Katalanların çekilmesinden sonra devam etmiş, Muralt’dan naklen Mükrimin Halil Yinanç’ın yazdığına göre 1306 ve 1307’de tekrar muhasara edilmiştir. 1324’deki muhasaranın İnegöl kesimi daha iyi bilinmektedir. Alaşehir yeniden kuşatılmış, muhtemelen 1307’deki harac esasında anlaşma yapılmıştır. Bununla birlikte Germiyan kuvvetlerinin geri çekilmeye mecbur edildikleri de Bizans kaynaklarında nakledilmektedir³.

Araştırmacılar, Kütahya’daki Vacidiye Medresesi’nin Savcı oğlu Umur Bey tarafından 714 Hicri (1314 / 1315) yılında Alaşehir cizyesi ile inşa edildiğini, kapıdaki kitabe ile belirtirler. Demek ki bu yıllarda Alişir evladı, öteki Germiyan beyleri arasında önemli bir şahsiyet idi. İşte problem Germiyan ülkesine, Kütahya’ya

¹ Câbi Ömer Efendi, *Câbi Tarihi*, I, haz. Mehmet Ali Beyhan, Ankara 2003, s. 394.

² Aynı eser, s. 539.

³ Irène Beldicianu-Steinherr, “La conquête d’Andrianople par les Turcs: La pénétration Turque et la valeur des Chroniques Ottomans”, *TM*, I, (1965), s. 439-461.

1314'de vergi veren bir diyarın sonraki yüzyıllarda nasıl Aydın toprağı içinde sayıldığıdır. Böyle olunca, vaktiyle sübaşımız dedikleri Aydın beylerinin bir dönemden sonra Germiyan topraklarına el atıp Alaşehir'e yöneldiklerini söyleyebiliriz.

Umur Paşa'nın hayatını konu alan Düsturnâme'de Alaşehir kuşatması ve orasının zaptı da uzun boylu anlatılır. Fakat Mükrimin Halil ve Paul Lemerle, Umur Bey'in dostu ve müttefiki olan Kantakuzen'in, Urla İskelesi'nde buluşmasındaki ricası üzerine kuşatmayı ve hatta vergiden de vazgeçtiğini belirtirler. Oysa muhtemelen Umur Bey, başka şartlarla bu baskıdan vazgeçmiş olmalıdır. Geç tarihli bir kayıta, Alaşehir'de Umur bin Mehmed Camii'nden söz edilmektedir. Bu camiın yapılışı muhtemelen bu yıllara kadar geri gitse gerektir. Bu hadise başka kaynaklar tarafından teyit edilmekten başka, Eflaki'nin etkisiyle böyle bir ihtimal olmadığı düşünülmüş idi. Fakat E. Zahariadou, Alaşehir kuşatmasına ait bir Grekçe metin yayınlınca, Düsturnâme'deki bilgilerin gerçekliğinden hiçbir şüphe kalmadı. Belki sadece buradaki bilgiler biraz abartılmış olabilirdi. Umur Bey, Germiyan hâkimiyetinde veya himayesinde sayılan bu şehre karşı harekete geçmiş, muhtemelen haraç / cizyeyi de kendisine almıştı.

Umur Bey'in, o zamana kadar dost sayıldığı Germiyan himayesindeki Alaşehir'e karşı hareketinin öncesi de vardır. Tarafımdan yayınlanan Umur Bey'e ait Denizli'deki bir kitabenin önemi şimdi daha iyi anlaşılıyor. Bizim yorumumuza göre Bedraka vergisinin kaldırıldığını belirten bu kitabedeki ifade, Germiyan ve Türk asilerin baş eğdiğinden söz etmektedir. Burada "Germiyan"dan hiç de dostane söz edilmemektedir. Umur Bey'in manevi hamisi olan Timurtaş'ın bir zaman önceki hareketinden destek aldığını sanıyoruz. İrene Beldicianu'nun yaptığı çalışmaya göre Timurtaş, 1327 senesinde muhtemelen Aydın ve Denizli beyliği askerleriyle İnegöl üzerinden Alaşehir'e yönelmişti. Alaşehir'i, Timurtaş'ın kardeşlerinin öldürülmeleri haberi kurtarmış, kendisi de süratle geri çekilerek Denizli üzerinden Kayseri'ye oradan da Mısır'a geçmiştir.

Anlaşılıyor ki, kaynaklardaki bir ifadeyi her zaman geçerli gibi görmek hatalıdır. Bir zaman için Mehmed Bey, Germiyanoglu ile yakınlık kurmuş olabilir; fakat zaman geçince oğlu, Germiyan himayesindeki yerlere el atmaktan çekinmemiştir. Bu sırada Umur Beyin son seferinde Bozdağ'dan inerek Sart yönünden gelip muhasarayı yaptığını sanıyoruz.

1306 yılına tarihlenen bir hareket, Germiyanoglu Yakub Beg'in Denizli dolaylarındaki bir askerî hareketini haber vermektedir⁴. Eflaki ne yazık ki bu hareketin devamını anlatmıyor. Fakat Menderes'in ötesindeki, Alaşehir'e doğru giden yol üzerindeki Tripolis şehrinin zaptı 1304-1306 tarihleri arasına yerleştirilmektedir.

Germiyanogullarının yanlarında muhtemelen ağır kuşatma aletleri yoktu ve Tripolis dolayısıyla kısa bir sürede hücumla zapt edilmedi. Bizans kaynakları açlık sıkıntısı çeken şehre, muhasırların yiyecek satmak istediklerini belirtir. Bu sırada büyük Germiyan kuvveti de ortalıkta gözükmemektedir. Böylece buğday çuval veya sandıkları kaleden içeriye alınır. Fakat bu çuval veya sandıklarda Türk askeri bulunmaktadır. Bunlar gece yarısı çıkarak şehrin kapılarını içerden açarlar ve dışarıdan da Türk kuvvetleri harekete geçerek Tripolis Türklerin eline geçer.

Gediz Vadisinde, daha doğrusu Alaşehir etrafındaki çekişme, muhtemelen XIV. yüzyılın ikinci çeyreği başlarında ortaya çıkmıştır. Sadece Anonim Selçuknâme'deki bir kayıt bu hususta dikkati çekmektedir. Ebu Said Bahadır Han'ın Çobanlılara karşı harekete geçip kardeşi Dimaşk Hoca'yı öldürmesi, Babası Çoban Bey'i etkisiz kılması haberini, Alaşehir'de iken almıştı. Bu olaylar 1327 senesi Eylül'de olmuştu ki, Dimaşk Hoca 3 Eylül'de öldürülmüştü. Anonim Selçuknâme, Timurtaş / Demirtaş'ın bu haberi Alaşehir'de iken aldığını belirtir⁵. Rahmetli Faruk Sümer, Anonim Selçuknâme'deki kayıt ile ilgili şöyle der: "Bu cümleden Demirtaş'ın olayı Alaşehir'de bulunduğu esnada öğrendiği anlamı çıkar ise de kat'i bir şey söylemek mümkün değildir"⁶. Oysa biz, Denizli'deki Umur Beğ adına dikilen kitabeyi yorumlarken buna dikkat etmiş, Umur Bey'in ancak Timurtaş'ın yanında olmasıyla böyle bir yazıtı diktirebileceğinden söz etmiştik. Yine, üzerinden Timur'un 1402 sonlarında geçtiği Menderes üzerindeki Timurtaş köprüsünün de bu vesile ile yine bu yıllarda yapılmış olabileceğini Denizli Tarihi çalışmalarımızda gösterdik.

Timurtaş'ın Denizli yöresine, Aydınoğlu Umur Bey ile birlikte geldiği kesinleşmektedir. Demek ki Aydınoğlu Umur Bey, Alaşehir üzerindeki Germiyan hâkimiyetinin artık söz konusu olmadığını, çünkü Timurtaş'ın oraya karşı harekete geçtiğini biliyordu. Timurtaş bu hareketinde başarılı olamamıştı. Fakat Umur Beğ'in önünde uzun seneler vardır.

⁴ Ahmed Eflaki, *Menâkıbül-Arifin*, II, Tahsin Yazıcı, Ankara 1989, s. 343.

⁵ Bkz. Faruk Sümer, "Anadolu'da Moğollar", *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, I, 1969, s. 90.

⁶ Aynı yer, dpn. 108.

Konumuz ile ilgili değil, ama bir husus zihnimi kurcalar hep. Alaşehir cizyesinin Kütahya'daki sorumlusu Alişir oğullarından birisi olmayıp, Savcı oğlu Umur Beğ idi. Bu isim acaba Aksaray'de zikredilen Germiyan beylerinden birisi olamaz mı? Çünkü orada açık ve kesin olarak Germiyan Beğleri ile Alişir oğulları ayrılmaktadır⁷. Bu arada efsanevi bilgileri de içeren zamanların iç içe girdiği Şikari tarihinde de Germiyan sık sık zikredilmekle birlikte, bir keresinde ayrıca Alişar ismi de geçmektedir. Bu hususun da göz ardı edilmemesi gerektiğini düşünüyoruz.

KAYNAKÇA

Ahmed Eflâkî, *Menâkıbü'l-Arifin*, II, Tahsin Yazıcı, Ankara 1989.

Aksarayî, Kerimüddin Mahmud, *Müsâmeretü'l-Abbâr*, neşr. Osman Turan, Ankara 1944.

Irene, Beldicianu-Steinherr, Irène "La conquête d'Andrianople par les Turcs: La pénétration Turque et la valeur des Chroniques Ottomens", *TM*, I, (1965), ss. 439-461.

Câbi Ömer Efendi, *Câbi Tarihi*, I, haz. Mehmet Ali Beyhan, Ankara 2003.

Sümer, Faruk, "Anadolu'da Moğollar", *Selçuklu Araştırmaları Dergisi*, I, 1969, ss. 1-147.

⁷ Aksarayî, *Müsâmeretü'l-Abbâr*, neşr. Osman Turan, Ankara 1944, s. 311.